

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2020.3.1

УДК 351.862.4(44)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9513-5175>

Верещак В. Г., Воєнно-дипломатична академія імені Євгенія Березняка

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ НАД СПЕЦІАЛЬНИМИ СЛУЖБАМИ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНИ НАПРИКІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Проаналізовано й узагальнено досвід організації і здійснення контролю та нагляду над діяльністю спеціальних служб Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) в умовах викликів і загроз її національній безпеці, обороні та інтересам наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, виявлено низку притаманних їм особливостей.

Встановлено, що контроль та нагляд над спецслужбами ФРН організований і здійснюється визначеними законодавством інститутами законодавчої, виконавчої та судової влади, їх представницькими органами, незалежними установами і громадськими організаціями.

Помітною особливістю цього процесу є спільний контроль уряду і парламенту над дотриманням спецслужбами прав і свобод людини під час виконання ними фахових завдань через визначеного законом єдиного Федерального уповноваженого.

Наступною особливістю є підхід до надання дозволів спецслужбам на вибір способів добування розвідувальної інформації – через зваженість критеріїв «допустимості» (порушення прав і свобод людини) і «необхідності» (добування інформації саме способом з порушенням прав і свобод людини, а не іншим).

Непритаманним законодавству інших країн світу є обсяг прав і повноважень, визначених законодавством ФРН Спеціальному комітету з конфіденційних питань Бундестагу, який, володіючи інформацією щодо планових фахових заходів та завдань спецслужб, формує їх бюджет, здійснює оцінку його виконання, а за потреби проводить розслідування щодо нецільового або неправомірного використання підзвітних коштів.

У ФРН, як ні в якій іншій країні, обмежено право судової гілки влади на здійснення нагляду над діяльністю спецслужб – лише розгляд цивільних позовів щодо відшкодування матеріальних збитків, заподіяних діями спецслужб, та аудиторські перевірки їх фінансової діяльності.

Ключові слова: спеціальні служби, контроль, нагляд, гілки влади, громадськість, демократія, безпека, конфіденційність, прозорість.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні спецслужби відіграють важливу роль у демократичних суспільствах, які на основі чинного законодавства трансформують політику національної безпеки в цілеспрямовану діяльність держави. Спеціальні служби є одним з інструментів, за допомогою яких держава гарантує найважливіше суспільне благо – безпеку.

Після подій Революції гідності в умовах протидії гібридній агресії Росії Україна демонструє політику, націлену на європейську та євроатлантичну інтеграцію, подальше зміцнення демократичних цінностей. У цьому процесі надзвичайно важливу роль відіграє контроль та нагляд над сектором безпеки і оборони держави, насамперед над її спецслужбами. Його мета – запобігти узурпації влади та встановленню диктатури окремими політичними партіями, олігархічними групами, силовими структурами або окремими їх представниками, порушенням законодавства та правопорядку під час виконання спецслужбами фахових завдань.

Складна воєнно-політична обстановка, в якій нині перебуває наша держава, змушує уповноважених владою фахівців шукати оптимальні форми та способи згаданого контролю та нагляду, апелюючи насамперед до міжнародного досвіду, відображеного переважно у дослідженнях і публікаціях відомих науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш наближеними до суті і змісту означеної проблеми є наукові праці Г. Борна, Е. Уїлза, Ю. Вичалківської, М. Сіцинської, В. Яценка, В. Пилипчука, М. Будакова, В. Гірича, О. Довгань та О. Лебединської, в яких досліджено широку палітру видів, форм, способів, особливостей контролю та нагляду над спецслужбами країн – членів НАТО та ЄС у воєнно-політичних умовах кінця ХХ, початку ХХІ століття. Проте жодна публікація не демонструє їх у внутрішньо- і зовнішньополітичних, воєнних, економічних, екологічних та інших умовах, у яких з 2014 року опинилась Україна, що змушує здійснювати пошук найбільш доцільних варіантів згаданого контролю та нагляду. У зв'язку із зазначеним привертає увагу не достатньо, на нашу думку, розкритий, неординарний досвід організації і здійснення контролю та нагляду над спецслужбами ФРН, який і є предметом дослідження, сутність якого відображено у статті.

У відомих наукових джерелах [4–7] висвітлено лише окремі розрізнені відомості щодо стану, проблем, деяких особливостей організації і здійснення контролю та нагляду над спецслужбами ФРН. Фундаментального ж дослідження на цей час немає.

Метою статті є аналіз досвіду організації і здійснення контролю та нагляду над діяльністю спеціальних служб ФРН в умовах викликів і загроз її національній безпеці, обороні та інтересам наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, виявлення притаманних їм особливостей.

Виклад основного матеріалу. Досвід організації якісного контролю та нагляду над спецслужбами у демократичних суспільствах наприкінці ХХ століття визначив чотири його різновиди: законодавчої, виконавчої та судової влади, а також незалежних установ і громадських організацій держави. Принципові підходи до їх побудови та втілення в життя були напрацьовані й рекомендовані в рішеннях Парламентської асамблеї Ради Європи 1999 року № 1402 [1] та 2005 року № 1713 [2]. Враховуючи ці рекомендації, провідні країни світу, насамперед члени НАТО та ЄС, вибудовували відповідну вітчизняну законодавчу базу щодо контролю та нагляду над спецслужбами, керуючись при цьому також національними інтересами, традиціями та історичним досвідом.

Розглянемо, як це відбувалось у ФРН.

До спеціальних служб ФРН належать БНД (Федеральна розвідувальна служба (Bundesnachrichtendienst, BND), БФФ/ЛФФ (Федеральне і земельні відомства охорони конституції (загальнодержавна контррозвідувальна служба: Bundes und Landesamter Verfassungsschutz, BFV/LFV), МАД (військова контррозвідка (Militarischer Abschirmdienst, MAD), які підпорядковуються відомству федерального канцлера (ВФК). Окрім них, – воєнна розвідка, підпорядкована Міністру оборони країни [3].

Розпочинаючи аналіз побудови системи контролю та нагляду над означеними спецслужбами, слід звернути увагу на застереження дослідників проблем його організації та здійснення відомих європейських науковців Г. Борна та Е. Уїлза: щодо контролю – юридичне право будь-якої країни передбачає втручання у фахову діяльність об'єкта контролю (в нашому випадку – спецслужб – *В. В.*) й, відповідно, здійснювати його може лише та керівна інстанція, яка має такий об'єкт у безпосередньому підпорядкуванні; щодо нагляду – здійснювати його можуть законодавчо уповноважені або ж громадські організації у визначених межах без права втручання у фахову діяльність [4, с. 25].

Персонально від імені ВФК (урядова форма контролю – *В. В.*) загальне керівництво спецслужбами здійснює спеціальна урядова посадова особа – Координатор спецслужб, який має статус міністра з особливих доручень або міністра-депутата [5, с. 41]. Крім того, існує посада Федерального уповноваженого із захисту відомостей про осіб – це інструмент контролю Бундестагу та федерального уряду за дотриманням спецслужбами законодавства щодо прав людини. Його завданнями є [5, с. 42]:

контроль за дотриманням спецслужбами основних положень Закону «Про охорону інформації про осіб від зловживань при її опрацюванні» від 27 січня 1977 року;

підготовка для Бундестагу та уряду щорічних і поточних аналітичних документів щодо внесення змін до законів про БНД, БФФ і МАД;

проведення у необхідних випадках експертизи для встановлення відповідності дій спецслужб законам ФРН;

надання Бундестагу та уряду пропозицій щодо поліпшення захисту інформації про осіб.

Для виконання цих повноважень Федеральний уповноважений має право запитувати у спецслужб усі матеріали та справи, пов'язані з обробкою занесених до їх банків відомостей про осіб; у будь-який час мати доступ до всіх приміщень, де зберігаються ці відомості. Водночас у випадку, коли вищі органи державної влади ФРН вирішать, що доступ до документів і справ загрожує державній безпеці,

вони можуть не надавати відповідну інформацію Федеральному уповноваженому або його представникам. Інші контрольні функції виконують органи, що керують спеціальними службами: ВФК та управління (відділи) у відповідних міністерствах.

Розпочинаючи аналіз контролю та нагляду над спецслужбами законодавчої гілки влади, зазначимо, що в країнах парламентської демократії (парламентської форми правління), до якої відноситься і ФРН, діють як мінімум п'ять різновидів (форматів) органів їх виконання:

- парламентські комітети, які не мають доступу до таємної інформації;
- законодавчо засновані комітети із депутатів парламенту;
- постійно діючі законодавчо засновані парламентські комітети;
- спеціальні законодавчо засновані наглядові комітети;
- змішані комітети і комісії.

Німеччина обрала змішаний формат із наведеного переліку, в якому об'єднала низку організаційних структур, призначених для виконання різних за змістом, але споріднених за кінцевою метою завдань, основними із яких є такі:

- прийняття законодавчих актів, що регулюють організацію та діяльність спецслужб;
- контроль відповідності виконуваних ними спеціальних операцій, дій та заходів вимогам нормативно-правової бази, внутрішнім процедурам спецслужб та політиці уряду;
- моніторинг ефективності операцій зі збору та добування інформації й вироблення рекомендацій щодо їх покращення;

розгляд скарг посадових осіб та громадян на можливо незаконне застосування спецслужбами спеціальних слідчих і оперативних дій та заходів.

здійснення загального контролю за дотриманням спецслужбами прав людини під час виконання фахових завдань та заходів.

Провідну роль у здійсненні контролю та нагляду над спецслужбами відведено Парламентському контрольному комітету Бундестагу (нижній палаті парламенту) (далі – Комітет) [5, с. 45; 4, с. 121]. У складі Комітету пропорційно представлені усі політичні партії Бундестагу, а посаду керівника протягом року по чергово займають представники парламентської більшості і опозиції. Діяльність комітету організовує і забезпечує спеціально створений секретаріат у складі семи співробітників. Його засідання проводяться щоквартально «за зачиненими дверима».

У юрисдикції Комітету знаходяться спецслужби федерального підпорядкування: БНД, БФФ, МАД. Він розглядає загальні питання їх фахової діяльності та події, що мають особливе значення для безпеки ФРН. Для цього йому надано право викликати для отримання потрібної інформації співробітників спецслужб, вимагати надання ними необхідних документів і в будь-який час доби мати доступ до їх службових приміщень.

Окрім загальних питань фахової діяльності Комітет здійснює нагляд над застосуванням спецслужбами інтрузивних методів (Інтрузія – процес проникнення, втілення в середовище. В нашому випадку – в об'єкт розвідки – *В. В.*) добування розвідувальних відомостей. Здійснюється він спеціалізованим наглядовим органом, так званою Комісією G-10 (далі – Комісія) [4, с. 129; 6], яка призначається згаданим Комітетом. До складу Комісії входять чотири особи, одна з яких за фахом має бути суддею, інші – депутатами парламенту (хоч і не обов'язково). Закон передбачає незалежність Комісії в межах виконання посадових обов'язків її членів протягом визначеного ним же терміну їх каденції.

З утворенням Комісія займалась видачею спецслужбам дозволів на перехоплення поштової кореспонденції й прослуховування телефонних розмов громадян та здійснювала нагляд за дотриманням законності під час реалізації ними отриманих прав. Проте після внесення у 2007 році змін у закон «Про боротьбу з тероризмом» сфера повноважень спецслужб була розширена й, відповідно, змінились функції Комісії. Одна із основних – оцінка доцільності застосування спецслужбами згаданих інтрузивних методів добування розвідувальних відомостей з позицій «допустимості» і «необхідності». З цією метою закон зобов'язує уряд Німеччини щомісячно інформувати Комісію щодо запланованих операцій, в яких передбачається застосування згаданих методів. У випадку, якщо Комісія дійде висновку щодо їх невідповідності критеріям «допустимості» і «необхідності», тоді уряд має відізвати свій дозвіл на проведення операції [4, с. 129]. Окрім того, Комісія уповноважена приймати і розглядати скарги, у тому числі у зв'язку із застосуванням спецслужбами інтрузивних методів добування розвідувальних відомостей, приймати рішення щодо того, чи є ці скарги достатньою підставою для обмеження повноважень спецслужб щодо їх застосування.

У випадках отримання дозволів на проведення спеціальних операцій із застосування згаданих методів керівники спецслужб зобов'язані не менше разу в рік надавати Комітету звіти щодо їх реалізації. На підставі отриманої таким чином інформації Комітет готує річний звіт Бундестагу з описом характеру і обсягів інтрузивних операцій.

Наступною не менш важливою функцією Комісії G-10 є контроль за дотриманням спецслужбами вимог закону ФРН «Щодо інформування суб'єктів даних». Його зміст та сутність відображають одну із найхарактерніших рис сучасного відкритого демократичного суспільства. Закон вимагає інформувати осіб, стосовно яких в інтересах забезпечення оперативних потреб спецслужб здійснювався збір інформації, особливо шляхом стеження та негласного спостереження, про такий збір (що вважається порушенням прав і свобод особи, незважаючи на те, що вона про це не знає – *V. V.*): «Особа, стосовно якої проводилися заходи зі збору інформації, має бути поінформована про ці заходи після їх завершення ...» [7, с. 50]. При цьому «... таке інформування може бути відкладене до того часу, поки не буде знято застереження щодо недотримання цілей закриття інформації, або доки буде існувати висока вірогідність негативних наслідків для інтересів Федерації або однієї з її Земель» [7, с. 50]. Цей же закон вимагає, щоб перед тим, як дати дозвіл на збір інформації таким способом, Комісія попередньо розглянула можливість отримання її з відкритих джерел або ж із застосуванням засобів, які б унеможливили порушення прав людини на недоторканність приватного життя [4, с. 129].

Окрім контролюючої, законодавство наділило Комісію дозвільною функцією на перехоплення інформації з телекомунікаційних мереж. Насамперед це стосується БНД. Перед початком будь-якої операції з перехоплення міжнародного телекомунікаційного трафіка, що стосується Німеччини або її громадян, керівництво цієї спецслужби має заручитися згодою Комітету [4, с. 127].

Сьогодні спецслужби не мають права без санкцій Комісії вимагати у провайдерів телекомунікаційних послуг надання відомостей, за якими можна встановити місце перебування абонента стільникового зв'язку в конкретний період часу, серійний номер його телефону і код сім-карти.

У березні 1992 року Бундестагом було прийнято рішення щодо розширення прав Парламентського контрольного комітету [5, с. 45]. Йому доручено регулярно заслуховувати звіти керівників БНД, БФФ та МАД, перевіряти їх бюджети, економічні проекти, здійснювати прийом у службових справах співробітників без повідомлення безпосередніх керівників. Цим же рішенням спецслужби зобов'язали повідомляти Комітет про всі події особливого значення.

У середині і наприкінці каденції кожного скликання парламенту Комітет зобов'язаний звітувати про виконану роботу перед Бундестагом.

Значна увага парламенту приділяється контролю та нагляду над фінансовими аспектами діяльності спецслужб. Займається цим Спеціальний комітет з конфіденційних питань (СККП) Бундестагу [4, с. 192]. До складу СККП входять десять осіб, які обираються коаліційною більшістю Бундестагу пропорційно представництву в ньому політичних партій.

Неординарною особливістю функціонування означеного комітету є те, що він же від імені держави формує бюджет федеральних спецслужб. Запити спецслужб на бюджетний період надсилаються до відповідних урядових структур, які, виходячи із фінансових можливостей держави, визначають його обсяг і подають на затвердження парламенту. Якраз на етапі визначення згаданого обсягу і підключається до відстоювання інтересів і спецслужб, і держави СККП. Він, володіючи інформацією щодо потреб фінансування певних заходів безпекових органів держави, фахово аналізує запити спецслужб та пропозиції уряду щодо їх реалізації, вносить зміни в проекти їх бюджетів, а в подальшому здійснює оцінку їх виконання. Для цього закон надає СККП широкі повноваження щодо проведення можливих розслідувань й отримання доступу до конфіденційної інформації спецслужб. Це стосується і можливостей доступу до будь-яких справ і документів, що зберігаються в їх архівах, до службових приміщень та сховищ матеріалів. Окрім того, СККП надано право вимагати від співробітників спецслужб відповідей на питання, що відображають його фаховий інтерес, а, за потреби, залучати до опрацювання окремих аспектів своєї діяльності зовнішніх експертів.

А тепер щодо місця і ролі в системі контролю та нагляду над спецслужбами ФРН судової гілки влади. Як і в усіх країнах розвинутої демократії вона є незалежною від виконавчої та законодавчої гілок влади й покликана здійснювати нагляд за дотриманням законності в державі, вирішувати суперечки між державними органами, між громадянами, притягувати до відповідальності порушників закону [5, с. 48–50].

По відношенню до федеральних спецслужб вона здійснює переважно обмежену наглядову функцію. Пояснюється це тим, що законодавство ФРН не наділило судову гілку влади правом на виконання двох традиційних для більшості споріднених гілок влади країн Європи функцій: розгляду скарг громадян країни на дії спецслужб та надання санкцій щодо виконання ними оперативних заходів, застосування яких тимчасово обмежує конституційні права громадян.

Розглядом скарг громадян на дії спецслужб у ФРН займається Парламентська колегія з розгляду скарг на неправомірну і неправову діяльність спецслужб [4, с. 221]. І лише після того, коли вона виявить таку діяльність, справа по факту може передаватись до суду.

Що ж до надання дозволів на виконання спецслужбами оперативних заходів, застосування яких тимчасово обмежує конституційні права громадян, насамперед на недоторканість житла, таємницю листування, телефонних розмов, поштово-телеграфних відправлень, то ця функція належить згадуваній нами парламентській Комісії G-10.

Безпосередньо судовій гілці влади щодо нагляду над спецслужбами законодавство ФРН визначило лише дві функції:

розгляд цивільних позовів щодо відшкодування матеріальних і моральних збитків, завданих особою незаконними діями спеціальних служб, який здійснюється за процедурою, встановленою цивільно-процесуальним законодавством для розгляду відповідних скарг на дії будь-яких осіб чи організацій; аудиторські перевірки фінансової діяльності, чим займається Федеральний аудиторський суд держави через СККП Бундестагу.

Щодо нагляду незалежних установ і громадських організацій над діяльністю спеціальних служб ФРН, то як і в більшості провідних країн світу її законодавство лише загальними тезами визначає його потребу [5, с. 50]. Проте в країні є широка мережа неурядових організацій, груп підтримки і захисту прав людини, професійних, культурних, правозахисних організацій, засобів масової інформації (ЗМІ), які здійснюють істотний вклад у процес контролю та нагляду над спецслужбами. Їх переважно активна участь у ньому сприяє визначенню спрямованості дій спецслужб – на благо всього суспільства, чи якої-небудь однієї політичної сили, чи елітної групи. Окрім цього, стимулює відповідальність спецслужб, попереджує тиск на їх діяльність з боку зацікавлених політичних сил.

Вчасно поінформована громадськість посилює урядову відповідальність та підзвітність, сприяє тому, аби інформація про спеціальні служби ставала доступною для суспільства після певного проміжку часу (згідно із законом про свободу інформації та правилами розсекречення закритої інформації). Активісти неурядових та правозахисних організацій, особливо журналісти незалежних ЗМІ, привертають увагу громадськості до порушень прав людини і громадянських свобод у країні.

Окрім наведених, іншими заходами нагляду незалежних установ і громадських організацій над спеціальними службами у ФРН є такі [5, с. 51]:

розповсюдження незалежних аналітичних досліджень та інформації щодо сфери безпеки, військових питань і питань оборони в парламенті, ЗМІ та серед населення;

моніторинг ставлення до захисту і поваги до верховенства права у сфері безпеки;

ініціювання висування на порядок денний законодавчого органу держави питань безпеки, які важливі для всього суспільства;

здійснення альтернативної експертної оцінки урядової політики безпеки, оборонного бюджету, питань ресурсів і постачання;

підвищення рівня інформованості громадськості і сприяння альтернативним дебатам у громадській сфері.

Відомо, що механізм громадського контролю не може працювати злагоджено, якщо влада не є прозорою, громадськості бракує довіри, а обидві сторони не вмiють йти на компроміси.

Окремі випадки подібного стану відносин спостерігались і у ФРН.

Найбільш помітними із них в останні роки стали рішення Бундестагу від жовтня 2016 року щодо розширення повноважень БНД з внесенням відповідних змін до закону «Про Федеральну розвідувальну службу» та факти співпраці Агентства національної безпеки (АНБ) США та БНД ФРН під час прослуховування телефонних розмов.

Рішення Бундестагу від жовтня 2016 року щодо розширення повноважень БНД було прийнято в умовах значної активізації діяльності терористичних організацій в країні. Прагнучи якнайшвидше покласти край такій активності, Бундестаг «з благих намірів» надав максимально можливу свободу БНД у виборі шляхів протидії терористам. Проте таке рішення було розцінене громадськими організаціями як надмірне, піддане активній критиці й протестним акціям активістів. 2018 року союз журналістів ФРН, організація «Репортери без кордонів», низка правозахисних і громадських

організацій звернулись до конституційного суду країни зі скаргою на невідповідність нової редакції закону «Про Федеральну розвідувальну службу» конституції країни, що змусило його у 2020 році скасувати означене рішення Бундестагу [8].

2013 року ЗМІ ФРН повідомили широкій громадськості результати журналістського розслідування відомого німецького журналіста Ганса Ляєндекера щодо прослуховування АНБ США за сприяння німецької БНД телефонних розмов членів уряду ФРН, в тому числі Ангели Меркель, європейських промислових компаній, органів управління ЄС. Одночасно з Гансом Ляєндекером масштаби розвідувальної діяльності АНБ в Німеччині й в інших країнах світу розкрив і довів широкому загалу колишній співробітник АНБ Едвард Сноуден. Міжнародний скандал і проведенне по тому розслідування участі в означеній діяльності АНБ зовнішньої розвідки ФРН змусили її керівника піти у відставку, а Бундестаг – здійснити відповідні кадрові зміни в ній й посилити належний адміністративний контроль [9].

Висновки. Спеціальні служби ФРН перебувають під пильним наглядом і контролем визначених законодавством інститутів влади, її представницьких органів та громадськості.

Створені в державі правові умови надійно утримують її спецслужби в рамках законодавчого поля, союзних та міжнародних зобов'язань, поваги до прав і свобод людини.

Привертає увагу спільний контроль уряду і парламенту над дотриманням спецслужбами прав і свобод людини під час виконання ними фахових завдань через визначеного законом єдиного Федерального уповноваженого.

Неординарним є підхід до надання дозволів на вибір способів добування розвідувальної інформації – через зваженість критеріїв «допустимості» (порушення прав і свобод людини) і «необхідності» (добування інформації саме способом з порушенням прав і свобод людини, а не іншим).

Нетиповим є обсяг прав і повноважень, визначених законодавством ФРН Спеціальному комітету з конфіденційних питань Бундестагу, який, володіючи інформацією щодо планових фахових заходів та завдань спецслужб, формує їх бюджет, здійснює оцінку його виконання, а за потреби проводить розслідування щодо нецільового або неправомірного використання підзвітних коштів.

Як ні в якій іншій провідній країні світу, у ФРН обмежено право на здійснення нагляду над діяльністю спецслужб судової гілки влади – лише розгляд цивільних позовів щодо відшкодування матеріальних збитків, заподіяних діями спецслужб, та аудиторські перевірки їх фінансової діяльності.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є досвід удосконалення законодавства ФРН з питань контролю та нагляду над діяльністю її спеціальних служб в умовах нових викликів і загроз безпеці, обороні та інтересам цієї держави з метою запозичення і втілення його в практику застосування органів контролю та нагляду над діяльністю вітчизняних спеціальних служб.

Бібліографічний список:

1. Партнерство заради миру. Рамковий документ від 10.01.1994. *Дипломатичний вісник*. 1994. № 13–14. С. 32–33. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001 (дата звернення: 04.05.2020).
2. Доповідь Ради Європи від 12 червня 2002 року. URL : [https://AS/POL/\(2002\)07REV2](https://AS/POL/(2002)07REV2), article 34 (дата звернення: 16.05.2020).
3. Спецслужби Німеччини. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 18.05.2020).
4. Надзор за деятельностью разведывательных служб : практ. пособ. / под ред. Г. Борна, Э. Уиллза. Женева : ДКВС, 2016. 240 с.
5. Основи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони : навч.-мет. матер. / В. А. Яценко та ін. Київ : АртЕк, 2019. 106 с.
6. Сіцінська М. В. Зарубіжний досвід організації та здійснення цивільного контролю за спецслужбами. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/6/_2017/16.pdf (дата звернення: 21.05.2020).
7. Вілліз А. Розуміння підзвітності розвідки : посіб. Женева : DCAF, 2010. 53 с.
8. Конституционный суд ФРГ запретил разведке следить без повода за интернет-коммуникацией. URL : <https://www.dw.com/ru/a-53495915> (дата звернення: 15.05.2020).
9. Немецкий журналист: Разведка ФРГ действует независимо от руководства. URL : <https://www.dw.com/ru/a-19222487> (дата звернення: 11.05.2020).

References:

1. Partnerstvo zarady myru. Ramkovyi document vid 10.01.1994. *Dyplomatychnyi visnyk*. 1994. № 13–14. S. 32–33. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001 (data zvernennia: 04.05.2020).
2. Dopovid' Rady Yevropy vid 12 chervnia 2002 roku. URL : [https://AS/POL/\(2002\)07REV.2](https://AS/POL/(2002)07REV.2), article 34 (data zvernennia: 16.05.2020).
3. Spetssluzhby Nimetchyny. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki> (data zvernennia: 18.05.2020).

4. Nadzor za deyatel'nostiyu razvedyvatel'nykh sluzhb : prakt. posob. / pod red. G. Borna, E. Uilza. Zheneva : DKVS, 2016. 240 s.
5. Osnovy demokratychnoho tsyvil'noho kontroliu nad sektorom bezpeky i oborony : navch.-met. mater. / V. A. Yashchenko ta in. Kyiv : ArtEk, 2019. 106 s.
6. Sitsins'ka M. V. Zarubizhnyi dosvid orhaniztsii ta zdiysnennia tsyvil'noho kontroliu za spetssluzhbamy. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/6/_2017/16.pdf (data zvernennia: 21.05.2020).
7. Villz A. Rozuminnya pidzvitosti rozvidky : posib. Zheneva : DCAF, 2010. 53 s.
8. Konstitutsyonnyi sud FRG zapretil razvedke sledit' bez povoda za internet-komunikatsyei. URL : <https://www.dw.com/ru/a-53495915> (data zvernennia: 15.05.2020).
9. Nemetskiy zhurnalist: Razvedka FRG deistvuet nezavisimo ot rukovodstva. URL : <https://www.dw.com/ru/a-19222487> (data zvernennia: 11.05.2020).

Vereshchak V.G. The system of control and supervision over the Special Services of the Federal Republic of Germany at the end of the XX – beginning of the XXI century

This article analyses and generalizes the experience of organizing and exercising control and supervision over the activities of Special Services of the Federal Republic of Germany (Germany) under the conditions of challenges and threats to its national security, defence and interests in the late XX – early XXI century, a number of inherent features is identified.

It is established that the control and supervision over the Special Services of Germany is organized and exercised by the institutions of Legislative, Executive and Judicial power, its representative bodies, independent institutions and public organizations determined by the legislation.

A notable feature of this process is the joint control of the government and parliament over the observance of human rights and freedoms by Special Services when performing their professional tasks via a single Federal Commissioner defined by law.

Another feature is the approach to allowing Special Services to choose the methods of obtaining intelligence data – through the balance of the criteria of "admissibility" (violation of human rights and freedoms) and "necessity" (obtaining information in a way that violates human rights and freedoms, and not others).

The scope of rights and powers defined by the legislation of Germany to the Special Committee on Confidential Affairs of the Bundestag is not inherent to legislation of other countries. Having information on planned professional activities and tasks of special services, it forms their budget, evaluates its implementation and, if necessary, investigates misuse of accountable funds.

In Germany, as in no other country, the right of the Judiciary to supervise the activities of Special Services is limited – only the consideration of civil claims for compensation for material damage caused by Special Services activities, and audits of their financial activities.

Key words: *Special Services, control, supervision, branches of government, public, democracy, security, confidentiality, transparency.*